

© Панасенко К. С., Мисик І. Г.

6. Комарова Н.М. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання // Н. Комарова, І. Пеша — К.: Держ. Ін-т проблем сім'ї та молоді, 2006. — 92 с.
7. Пеша І. Приймозна сім'я — позитивне соціальне середовище розвитку дитини // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dipsm.org.ua/publications>
8. Романова Н. Аналіз проекту державного стандарту соціальних послуг для сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах / Н. Романова, Т. Власенко // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dipsm.org.ua/all/838>
9. Романова Н. Надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї: законодавчий аспект / Н. Романова, Т. Семигіна // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dipsm.org.ua/all/797>
10. Соціальне сирітство в Україні: Експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / [Л. Волинець, Н. Комарова, О. Антонова-Турченко, І. та ін.]. — К.: Держ. Ін-т проблем сім'ї та молоді, 1998. — 120 с.
11. Социальный портрет ребёнка улицы // Информационный бюллетень «Юпитер» Харьковского областного благотворительного объединения «Синтез». — 2000. — № 2/18.
12. Стивенсон С. Уличные дети / С. Стивенсон // Социологический журнал. — 2000. — № 3—4. — С. 87—97.
13. Nord M. Homeless children and their families in New Hampshire: A rural perspective / M. Nord, A.E. Luloff // Social Service Review. 1995. September.
14. Stein M. Running the risk / M. Stein, G. Rees, N. Frost. — London: The Children's Society, 1994. — 117 p.

Панасенко Катерина Сергіївна – практичний психолог Теплодарського міського будинку дитячої та юнацької творчості.

Мисик Ірина Георгіївна – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського».

УДК: 111.83

ПРОБЛЕМА БРЕХНІ, ІСТИНИ ТА ОБМАНУ В ФІЛОСОФСЬКОМУ ЗНАННІ

У статті проаналізовано співвідношення таких філософських понять, як «істина», «обман» та «брехня». Розглянуті напрями аналізу даного феномену в зарубіжній та вітчизняній літературі.

Ключові слова: брехня, істина, обман, моральна свідомість, неправда, аморальна брехня, правдивість, помилка.

ПРОБЛЕМА ЛЖИ, ИСТИНЫ И ОБМАНА В ФИЛОСОФСКОМ ЗНАНИИ

В статье проанализировано соотношение таких философских понятий, как «истина», «обман» и «ложь». Рассмотрены направления анализа данного феномена в зарубежной и отечественной литературе.

Ключевые слова: ложь, истина, заблуждение, моральное сознание, ложь, аморальная ложь, правдивость, ошибка.

THE PROBLEM OF LIES, TRUTH AND DECEIT IN PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE

In article The ratio of such concepts, as «truth», «deception» and «lie» is analyzed. Directions of the analysis of this phenomenon in foreign and domestic literature are considered.

Keywords: lies, truth and error, moral consciousness, lies, misinformation.

Мета нашої роботи – визначення тенденцій розвитку філософських поглядів на такі поняття, як істина, обман та брехня.

Ключове у ряді цих понять – істина, воно «завжди служило джерелом гострих дискусій і знаменувало собою поляризацію філософських вчень. При цьому спори про істину мали своїм

предметом саме спеціальну філософську категорію, породжуючи різноманіття конкуруючих теорій, сукупність яких і дає найбільш повний філософський образ істини» [2, с.169]. Дійсно, істина «як цінність європейської культури зберігала відносно стійкий зміст в повсякденній свідомості, релігії, науці. Історія поняття як своєрідної дослідницької програми може бути описана як повільна трансформація жорсткого ціннісно-культурного ядра, що йде паралельно постійній проліферації (розмноження) теорій на рівні філософського захисного пояса» [2, с.169].

Автор статті про істину, І. Т. Касавін, пропонує наступне визначення істини: «категорія філософії і культури, що позначає ідеал знання і спосіб його досягнення (обґрунтування). Це ціннісно-теоретичне поняття, що передбачає, з одного боку, рефлексивно-конструктивну розробку критеріїв досконалості і вдосконалення знання, а з іншого - віднесення до системи цінностей, в якій ідеал певної досконалості визначається контекстуально, через зв'язки з іншими ціннісними категоріями» [2, с.169].

І.Т. Касавін, зосереджуючи увагу на історичних та типологічних аспектах поняття істини, відмічає дві основні позиції по відношенню до неї – вузьку та широку. До вузької позиції автор статті відносить операціоналістську концепцію, що дозволяє однозначно розрізняти справжні і помилкові судження за допомогою певного критерію істини. Так, якщо логічно істинним визнається висновок, виведений з істинних посилок за певними правилами виводу, то їх істинність вимагає незалежної підстави: в даному випадку вона ґрунтується на авторитеті даної логічної системи в цілому [2, с.169].

Посилаючись на семантичну концепцію А.Тарського, автор статті про істину передбачає з одного боку, втрату сенсу реалістичної позиції, яка бачила в істині відношення між знанням і деякою зовнішньої реальності. З іншого боку, отримувала нові імпульси і аргументи поняття теоретичної істини, що відноситься до семантичних зв'язків всередині складних концептуальних систем і не передбачає зіставлення ні з якою онтологією, крім похідної, від даної теоретичної концепції [2, с.169].

Критерій істини має, таким чином, у всіх випадках онтологічний характер, тобто включає передумову про особливий характер реальності, віднесення до якої забезпечує досконалисть знання [2, с.169].

В якості двох найбільш представницьких позицій всередині широкого підходу можна назвати онтологічну та трансценденталістську концепції істини [2, с 169].

Однак найважливіша новація викликана подальшим відокремленням, спеціалізацією і секуляризацією пізнавальної діяльності і полягає в тому, що взаємовідношення буття і пізнання, об'єкта і суб'єкта найрадикальнішим чином ставиться під питання. З області буття істина переміщається в сферу обґрунтування знання [2, с.170].

В новій філософській енциклопедії розглядається основа двох найбільш загальноприйнятих концепцій істини – кореспондентської та когерентної – зовнішня відповідність знання реальності в рамках певного виду діяльності чи внутрішня відповідність елементів знання один одному в межах деякої концептуальної системи [2, с.170].

Основою кореспондентської теорії істини є ідея незалежного від суб'єкта і його мови об'єктивного і відкритого пізнання реальності, співставлення з якими передбачає виконання критеріальної функції [2, с.170].

Область застосування когерентної теорії істини обмежена замкнутими і самодостатніми системами, в яких значення даного терміна збігається з визначенням його істинності [2, с.170].

Крім того, уявлення про те, що всякій системі знання відповідає своя істина, виключає логічні способи їх зіставлення (теза несумірності) і приводить до висновків у дусі крайнього релятивізму, який заперечує специфіку пізнання, в порівнянні з іншими культурними процесами [2, с.170].

В статті І.Т. Касавіна відмічається істина як норма, де питання про істину – то питання про особливі способи дискурсу, що легалізувалися завдяки зв'язку з історично конкретними культурними передумовами. Сучасні дискурсивні теорії істини мають зазвичай тричленну структуру. По-перше, вони містять онтологічний постулат про те, чим є істина. Однак такий постулат сам по собі ще не дозволяє дати характеристику теорії істини: розуміння її як відповідності знання реальності ще не прояснює питання про те, як встановлюється певна відповідність. Тому, по-друге, оцінка знання як істинного передбачає явно сформульовані норми, які визначають застосування поняття істини в ході обґрунтування та розвитку знання [2, с.171].

Істина як дескрипція. Розуміння істини передбачає відповідний образ пізнавального процесу, в якому пізнання має кумулятивний і лінійний вигляд, а між наукою та всім іншим знанням проведена демаркація [2, с.171].

Істина, дескрипція та експертиза. Істина розглядається як щось ціннісно-нейтральне,

незалежне від можливого використання знання. Проте, у ході експертизи мова йде не про відповідність знання реальності, або про істину, а саме про перевірку засобів і умов діяльності з точки зору соціальних конвенцій. Тому, експертиза у соціальній та гуманітарній сфері може абстрагуватися від питання про їх істинність [2, с.172].

Філософ І.З. Павлюк вважає, що «релігії вмирають, якщо довести їхню істинність», тому істинним мають бути й твердження, що особи й особини помирають, якщо оточення (система) зрозуміє їхню неістинність і брехливість – тоді вони для системи небезпечні, шкідливі, отруйні [4, с. 39]. Інший філософ А.Є. Єфімов значну увагу приділяв монотеїзму релігій, які виникають не на об'єктивній істині, а на лжеслові, нібито як слово боже. Таким чином, знання дані людям через міф, лжеслово, лжемудрість, лжеідею, лжематерію, суб'єктивні закони природи є лжеістиною [1, с.9].

Всі ми знаємо, що часом наносяться істиною біль і шкоду не викупаються її праведністю, що істина нерідко буває абсолютно недоречною і, що правда лише ускладнює характер соціальних взаємодій, підриває колективні міфи, руйнує відносини і тягне за собою насильство і помсту. Обман ж іноді виявляється зовсім не пороком, а соціальною чеснотою, а систематичний обман є невід'ємною складовою нашого (соціального) світопорядку [5, с. 22].

Поряд з істиною в одному смисловому ряду знаходяться такі поняття як обман, неправда, брехня. Отже, розглянемо дані питання детальніше.

Обман може бути визначений різними способами. Одне з найбільш сприятливих визначень виділяє Олдерт Фрай, посилаючись на Мітчела, який визначає обман як «неправдиву комунікацію», що імовірно приносить користь комунікатору». Визначення обману припускає, що не тільки люди, але і тварини, і навіть рослини, можуть брехати [5, с. 22].

Протягом усієї історії філософії обман вважався пороком, чесність - чеснотою. Зрозуміло, нам можуть тактовно вказати на те, що сама природа дисципліни, а саме формулювання глибоких істин, вимагає визнання даної точки зору. Якщо філософи прагнули досягнути і висловити істину, то вони будуть відрізнятися від поетів і міфотворців, крім великоговагового стилю своїх творів. Філософи прагнуть досягнути і висловити правду, всю правду і нічого, крім правди [3, с.54].

Тому, Майкл Льюїс з колегою К. Саарні базується на твердженнях Сократа, який наполягав на тому, що той, хто говорить правду, ніби нічого не знає, - стратегія аргументації, що є подвійно брехнею, на судженнях деяких філософів, до числа яких належить сам Ніцше, стверджували, що насправді істини не існує. Відмова говорити правду в цьому випадку сама по собі була б тоді свого роду правдивістю, а наполягання на істинності своїх слів виявилось б різновидом брехні [3, с.54].

І все ж чесність і правдивість завжди шанувалися в числі найвищих чеснот. М. Льюїс та К. Саарні наголошує, що Сократ прийняв смерть заради істини. Епіктет, будучи раннім представником стоїцизму, понад усе відстоював принцип «не говори неправди». У більш пізні часи Імануїл Кант прийняв заборону на брехню в якості основного постулату свого «категоричного імперативу», безумовного морального закону. Закон цей не допускав винятків навіть заради порятунку життя одного. Пізніше Ніцше вважав чесність однією з чотирьох «кардинальних» чеснот, а «екзистенціаліст» Жан-Поль Сартр наполягав на тому, що обман є пороком, можливо навіть таким, що лежить в основі всіх інших. П.Сартр був непримиренним прибічником «прозорості» свідомості, що дозволяло йому стверджувати (в протилежності Фрейд), що будь-який обман є в деякому сенсі навмисним, а тому гідним осуду. Едмунд Пінкоффс наполягає на тому, що безпечність являє собою настільки тяжкий порок, що його порочність неможливо виміряти інтелектом. І незалежно від того, лише відстежує і описує дух філософії часу або приймає деяку участь в управлінні його рухом [3, с.55].

М. Льюїс та К. Саарні зазначає, що Аристотель у своєму перерахування моральних чеснот об'єднував «правдивість» разом з «дружністю» і «проникливим розумом» - рисами, безумовно, важливими при виборі товариша або колеги, але навряд чи заслуговує права вважатися наріжним каменем, без якого вся будівля людської моралі могла б впасти. Більш того, те, що розуміється Аристотелем під «правдивістю», складається переважно в достовірному описі своїх достоїнств і досягнень [3, с. 56].

Філософські заклики до чесності є безпосереднім відображенням суспільної моралі. Брехня, як для філософа, так і для обивателя, аморальна.

Аморальна брехня сама по собі або ж деякі її форми виконують важливі для нашого життя функції, що складаються не тільки в захисті один одного від можливого збитку, але і в розвитку та захисті нашого відчуття власної індивідуальності і права на особисте життя. Ми можемо вважати брехню дипломатичним засобом, захисним механізмом, необхідною формою захисту нашого «я», мимоволі далекого від ідеалів чесності. Або ж ми можемо розглядати чесність як одну з багатьох

людських чеснот, а зовсім не як фундаментальну чесноту [3, с.56].

Правила розмовного спілкування не дозволяють викривати брехню належним чином та проаналізувати поведінку людини, запідозреного в обмані. Для брехуна було б дуже важко продовжувати брехати, якби спостерігач міг наполягати на своїх розпитах. Він повинен уникати протиріччя самому собі та не говорити речей про невідповідність дійсності, яка відома спостерігачу, і пам'ятати про те, що сказав, якщо інша людина попросить його повторити або роз'яснити сказане [5, с. 129].

Факт відсутності здібностей до розпізнавання обману, можливо, недивен, враховуючи, що невербальна поведінка, демонстрована при обмані, залежить від особистісних характеристик індивіда, від типу брехні і від обставин, при яких брехня має місце, і що відмінності між індивідами, що повідомляють правду і брехню, незначні.

Незважаючи на ці очевидні труднощі, було б невірно зрозуміти, що неможливо розпізнати обман, звертаючи увагу лише на невербальну поведінку індивіда [5, с. 129].

Багато людей могли б удосконалити свої навички викриття брехунів. Оскільки багато з викривачів брехні роблять помилки, яких легко можна уникнути. Більш того, деякі люди досить точно розпізнають брехню, спостерігаючи за невербальною поведінкою. Це говорить про те, що розпізнавання брехні по невербальним ознакам є мистецтвом - іншими словами, навичками, яким можна навчитися [5, с. 130].

Існують стереотипні уявлення, що стосуються поведінкових сигналів обману (таких, як відведення погляду тощо), які не є надійними індикаторами обману. Люди можуть керуватися цими даними, але все ж не всі демонструють перелічені форми поведінки при обмані і присутність цих сигналів може вказувати на обман, але не обов'язково вказує на нього у всіх випадках [5, с. 131].

Повідомлення правди - це добро і раціональність, самообман - слабкість, а обман - брехня. Відмовившись від таких протиставлень, ми зможемо на більш глибокому рівні оцінити ту непросту роль, що відіграє обман в нашому житті [3, с. 52-53].

В сучасному вживанні слова «брехня», зазвичай є відтінок яскраво вираженого морального осуду. І у ввічливій бесіді його намагається уникнути, часто змінюючи такими синонімами, як «обман» і «неправда», які мають відносно нейтральне звучання [6, с.20].

Неправда зазвичай проявляється в одній з трьох різновидів. По-перше, неправда може виступати як вербальний еквівалент омані. Людина вірить в реальність існування чогось, але помиляється, в результаті, говорить неправду, сама того не усвідомлюючи. По-друге, неправду можна виявити в різних формах іносказання, тобто в словах і виразах, які знаходять в певному контексті сенс, протилежний їх буквальному значенню [6, с.245].

В наші дні легко можна аргументувати точку зору, згідно якої брехня - це не те ж саме, що і обман, а обман - це не те ж саме, що неясність. На світі є багато того, чого люди не знають і чого, можливо, їм зовсім не потрібно знати, однак, якщо їм відповідають на їхні запитання явною брехнею, такий вчинок є по суті аморальним: брехнею, а не просто обманом. Обман може бути і невербальним, крім того, обман (особливо в офіційних колах) приймає форму «ходіння навкруги», а не відвертої брехні як такої. Іноді й правдиву відповідь може настільки вводити в оману, що нам хочеться назвати брехнею, а тривала пауза після нашого питання, навіть якщо відповідь і зовсім не буде, не може розцінюватися інакше - як обман [3, с.58-59].

Брехня може не мати виправдання, а може і мати його, брехун може і не брехати, обман - дія умисне; брехун завжди обманює навмисно. І він може мати виправдання лише в своїх очах, а може також і в думці суспільства. Брехун може бути хорошим - і поганою людиною, приємним - і неприємним. Але людина завжди вибирає сама збрехати чи сказати правду. І цілком розрізняє брехню і правду [6, с.22].

Необхідність вдатися прямому спотворення дійсності може виникнути і в тому випадку, якщо брехуна явно викривають у тому, що він щось не договориє [6, с.25].

Частково проблема полягає в тому, що поняття брехні припускає, ніби ми самі ясно уявляємо собі істину, але при цьому навмисно і безпосереднім чином вводимо іншу людину в оману по суті обговорюваного питання.

Відповідно, брехню слід розглядати виключно як навмисний і зловмисний акт, в тій мірі, в якій вона має за мету навмисно позбавити іншу людину того, що для нього вкрай важливо - істини. Однак такий погляд на брехню передбачає за цим актом ту ступінь визначеності і прозорості, якої, як з'ясується на перевірці, він не має [3, с.60].

Крім того, вкажемо на очевидний факт: брехня може виконувати і розважальні функції,

подібно театру і літератури, і не тільки на сцені або на друкарській сторінці. Фактично, вона може виявитися корисною і захоплюючою навіть у філософії. Ми можемо розрізнити обриси знайомої, але високоповажної філософської метафори, сяючою простотою і ясністю істини, що стоїть перед нами як Святий Грааль раціоналізму, а безчесність, навпаки, сприймається як темний і звивистий небезпечний шлях, що веде до ірраціональності і хаосу. Розкриваючи істину, ми уявляємо собі свідомість як прозорість на всю глибину; розглядаючи обман, ми виявляємо помутніння і перешкоду всередині свідомості [3, с.56].

Очевидною істиною є те, що навіть самі елементарні соціальні відносини людей не можуть існувати без каламутної субстанції брехні [3, с.57].

Значний внесок у дослідження породження, розуміння, виявлення брехні вніс П. Екман. Сьогодні він є одним з провідних у світі фахівців з цієї проблеми та провів, безумовно, глибокий і надзвичайно цікавий аналіз брехні, її мотивів, різновидів, особистісних і ситуативних детермінант, що сприяють або, навпаки, перешкоджають виникненню цього феномена в різній комунікативній обстановці.

Разом з тим викликає здивування той факт, що на відміну від інших дослідників, П. Екман не відрізняє брехню від обману, а вживає ці поняття як синоніми. Нерідко це призводить до протиріччя, ускладнює розуміння суті аналізованих феноменів, наприклад, нерозділеність брехливості і нечесності, чесності і правдивості; неправди, заснованої на омані, і помилкового твердження, висловленого з жартівливим наміром. П.Екман дуже широко трактує поняття брехні. Зокрема, на його думку, шахрайство є одним з видів брехні [6, с.244].

Частково проблема полягає в тому, що поняття брехні припускає, ніби ми самі ясно уявляємо собі істину, але при цьому навмисно і безпосереднім чином вводимо іншу людину в оману по суті обговорюваного питання [3, с. с.60].

Брехня завжди заснована на вербальній або невербальній навмисній неістинності, брехливому затвердженні, однак при шахрайстві або умовчанні, суб'єкт може нічого не затверджувати. Якщо погодитися з точкою зору П.Екмана, то брехливість виявляється протилежною не правдивості, а більш узагальненій якості особистості - чесності. Однак чесність, ґрунтується не тільки на правдивості суб'єкта, а й на сукупності інших правил поведінки, якими він керується при скоєнні конкретних вчинків. П.Екман дотримується поглядів А.Ф. Стріхартца і Р.В. Бартона, Л. Коулмана і П. Кея, а також інших дослідників саме тому, що тільки на основі їх досліджень можна чітко описати характерні ознаки неправди, обману і брехні [3, с. 62].

Можна стверджувати, що брехня розкриває довіру з базових людських інститутів, інституту розмовного спілкування. Однак брехня, на відміну від порушення обіцянки, не містить явного порушення договору або зобов'язання; крім того, неправда на відміну від більшості інших моральних правопорушень не є настільки очевидною та навмисною шкодою іншим.

Відстоювалася також точка зору, що брехня за самою своєю природою завдає шкоди ще більш підступніше та більш руйнівне. Кожен випадок брехні підриває довіру до правдивості промови, і може настати критичний момент, коли наша мова в цілому втратить свою свідомість [3, с. 62].

Інше велике угруповання теоретиків-утилітаристів наполягає на тому, що брехня є аморальним вчинком, оскільки вона фактично приносить більше шкоди, ніж користі. Однак такий погляд не супроводжується абсолютною забороною на брехню, скоріше, це «загальна рекомендація», і можливо, знайдеться чимало прикладів горезвісної «білої брехні», яка не завдає шкоди, а отже, не аморальною. Брехня може виявитися навіть похвальним вчинком [3, с.63].

Відповідно, брехню слід розглядати виключно як навмисний і зловмисний акт, в тій мірі, в якій вона має за мету навмисно позбавити іншу людину того, що для нього вкрай важливо - істини. Однак такий погляд на брехню передбачає за цим актом ту ступінь визначеності і прозорості, якою, як з'ясується на перевірці, він не володіє.

І нарешті, третій, новий учасник цієї суперечки відкидає, з одного боку, строгість і центральну роль моральних правил і принципів, керівними нашими діями, а з іншого - утилітаристський акцент на наслідках і замість цього надає основне значення характеру індивідуума, що здійснює акт брехні. Значення мають не принципи, відповідно до яких людина веде себе, або наслідки його вчинків, а людський чесноти [3, с.64].

Проблема в даному питанні, як і в багатьох інших, що стосуються філософії, полягає в тому, що брехня не приймається всерйоз, як соціальний феномен, як форма взаємодії людей один з одним. Типово філософський акцент на принципах, наслідках та розглянутому ізольовано індивідуальному характері людини принижує, а то і зовсім ігнорує роль соціальних відносин і взаємозв'язків між

конкретними людьми [3, с.66].

Справа не стільки в тому, що аморальність брехні є в першу чергу питанням «характеру», хоча, безумовно, питання про характер і чесності людини в цьому випадку виникає, і не тільки в самих взаєминах, як це відбувається [3, с.67].

Отже, брехня шкідлива сама по собі не тому, що вона завдає шкоди і в кожному окремому випадку, а тому що повідомлення правди є необхідною умовою для осмисленості вербального спілкування в цілому.

Брехня, по суті своїй, є формою соціальної активності. Вона не тільки припускає наявність інших людей (що очевидно), але є частиною взаємодій, що зв'язує людей один з одним.

Таким чином, для сторонніх людей неправда представляє лише другорядний інтерес. Офіційна брехня політиків і професійна брехня лікарів та інших осіб, наділених владою, також являє собою особливий випадок.

Неправда в людському спілкуванні виникає тоді, коли один із співрозмовників висловлює твердження, які не відповідають фактам. При цьому він усвідомлює або не усвідомлює хибність того, що говорить. Однак у нього немає свідомої мети ввести партнера в оману.

Саме тому, обман – це, перш за все, питання підриву довіри у відносинах, а тому ступінь тяжкості цього проступку визначається природою взаємин і ступенем взаєморозуміння, що є основою довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ефимов А.Е. Истина против лжеистин / А.Е. Ефимов. — СПб: МАИВ, 2004. — 68 с.
2. Касавин И.Т. Истина / И.Т. Касавин // Новая философская энциклопедия: В 4 томах. Т. 2 / [Под ред. Степина В.С., Гусейнова А.А., Семигина Г.Ю., Огурцова А.П.] / — М.: Мысль, 2010. — 744 с.
3. Льюис М. Исследуем ложь. Теории, практика обнаружения / М.Льюис, К. Саарни. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. — 288 с.
4. Павлюк І.З. Діагностика і прогностика брехні / І.З. Павлюк. — Львів: СПОЛОМ, 2003. — 80 с.
5. Фрай О. Детекция лжи и обмана. 2-е международное издание / О.Фрай. — СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2005. — 320 с.
6. Экман П. Психология лжи / П.Экман. — СПб.: Питер, 2003. — 270 с.

Пастушенко О. В. – старший преподаватель кафедры философии, политологии, психологии и права Одесской государственной академии строительства и архитектуры.

УДК: 321.07+335.02+126+34

ИЛЛЮЗОРНОСТЬ УТОПИЧЕСКОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Утопическое или ложное правосознание нельзя оценить однозначно. Так, утопическое правосознание в обществе может выполнять важные функции, среди которых особо выделяется социально-познавательная. Как и другие формы общественного сознания, утопическое правосознание стремится выявить и рассмотреть реальные проблемы общественной жизни.

Ключевые слова: утопия, утопическое сознание, социальный миф, социальный стереотип, правовой идеализм, правовой скептицизм.

ІЛЮЗОРНІСТЬ УТОПІЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Утопічну чи хибну правосвідомість не можна оцінити однозначно. Так, утопічна правосвідомість в суспільстві може виконувати важливі функції, серед яких особливо виділяється соціально-пізнавальна. Як й інші форми суспільної свідомості утопічна правосвідомість прагне виявити та розглянути реальні проблеми суспільного життя.

Ключові слова: утопія, утопічна свідомість, соціальний міф, соціальний стереотип, правовий ідеалізм, правовий скептицизм.